

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013

Презентуємо програму «ДИТИНА»: підрозділ «Мова рідна, слово рідне»

Минулого місяця ми презентували нову книжкову серію редакції «Дитячий садок» видавництва «Шкільний світ» «Методичне забезпечення програми «ДИТИНА»». З цієї публікації автори програми починають розповідати про зміни в кожному підрозділі.

Опанування дитиною мови як важлива умова формування її особистості

На часі одним із важливих завдань дошкільної освіти є *формування особистості*, яка адекватно, доречно, вільно і творчо застосовує мову в різних життєвих ситуаціях. Тому в сучасній лінгводидактиці особливої ваги набуває напрям, який безпосередньо пов'язаний з *особистісним спрямуванням* завдань розвитку мовлення. Цей напрям орієнтує дорослих (педагогів і свідомих батьків) на *активну позицію дитини* під час опанування мови відповідно до її психофізіологічних та індивідуальних особливостей.

Тож у третьому виданні програми навчання і виховання дітей від 2-х до 7-ми років «ДИТИНА» передбачено тематичний підрозділ **«Мова рідна, слово рідне»**.

Мовленнєва діяльність дітей: від говоріння та слухання — до формування мовленнєвих умінь і навичок

Зважаючи на те, що вийшла нова редакція Базового компонента дошкільної освіти, багатьох практиків цікавить, чи відповідає зміст тематичного підрозділу оновленої програми вимогам Державного стандарту дошкільної освіти України. Так, відповідає. Спробуємо уточнити.

«**Мовлення дитини**» — одна з освітніх ліній інваріантної складової Базового компонента, у якій визначено зміст усіх складових мовленнєвої компетенції (фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної, комунікативної) випускника дошкільного закладу. Реалізація вимог Базового компонента передбачається тематичним підрозділом «**Мова рідна, слово рідне**». Так, зміст фонетичної компетенції дошкільника представлено рубрикою «*У світі звуків*» для усіх вікових груп та «*Навчаємося елементів грамоти*» (у старшому дошкільному віці); завдання і зміст формування лексичної компетенції конкретизовано у рубриці «*Слово до слова — зложиться мова*»; формування граматичної компетенції передбачено рубрикою «*У країні граматики*»; у рубриках «*Ми розмовляємо*», «*Ми розповідаємо*» відповідно конкретизовано зміст роботи з формування діалогічної і монологічної компетенції дітей дошкільного віку.

Визначальна функція мовлення — комунікативна

Адже одним із головних завдань у дошкільному віці є **розвиток зв'язного мовлення**, якість якого залежить від рівня розвитку всіх напрямів мовлення (*фонетичного, лексичного, граматичного*). Своєю чергою, основною функцією мовлення є *комунікативна*, відсутність якої унеможливило б успішне здійснення освітньо-виховного процесу.

Оновлення тематичного підрозділу «**Мова рідна, слово рідне**» полягає в конкретизації та доповненні змісту кожної рубрики з відповідно до сучасних тенденцій розвитку мовлення, навчання мови й виховання мовленнєвої культури дитини раннього та дошкільного віку, відокремленні рубрик «*Ми розмовляємо*», «*Ми розповідаємо*» та введенні нової рубрики «*Навчаємося елементів грамоти*» для дітей 6-го та 7-го років життя.

**Залучаємо дітей до мовленнєвої діяльності
відповідно до їхніх бажань, інтересів, нахилів, можливостей**

В основу завдань та змісту мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, поміщеного у програмі, покладено класичний підхід до дошкільної лінгводидактики, закладений педагогами (К. Ушинський, Є. Тихєєва, Ф. Сохін, О. Лещенко, А. Богуш та ін.) й психологами (О. Запорожець, Д. Ельконін, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.), відповідно до вимог сучасності. Характерною рисою тематичного підрозділу є простота, чіткість викладу матеріалу, конкретність завдань із наведенням прикладів, що значно полегшує планування практиками освітньої роботи.

Зміст кожної рубрики подано за принципом поступового ускладнення. Відповідно перелік завдань із конкретизацією методів і прийомів роботи пропонується у тій послідовності, у якій мають розв'язувати ці завдання. Наприклад, у програмі зазначено: «Продовжувати вчити дітей складати описові розповіді про предмети та іграшки, які безпосередньо спостерігають діти; вчити описувати знайомі предмети по пам'яті; вчити складати опис-загадку. Вчити будувати розповідь за структурно-синтаксичною схемою, за запропонованим планом» Фактично тут ідеться про послідовність навчання різних видів опису з поступовим ускладненням прийомів навчання. Тож вихователю потрібно уважно читати програму та залучати дітей до мовленнєвої діяльності відповідно до їхніх бажань, інтересів, нахилів, можливостей тощо.

«Лінгвістичний» розвиток дитини

Однак, якою б не була програма, успішне розв'язання завдань мовленнєвого розвитку дошкільника залежить від професійної компетентності вихователя, належного рівня знань педагогіки, психології, методики та ін.

Засвоєння дошкільниками рідної мови (української, російської чи іншої, що є рідною для їхньої родини) передбачає ФОРМУВАННЯ практичних мовленнєвих навичок, УДОСКОНАЛЕННЯ комунікативних форм і функцій мовленнєвої діяльності, а також ФОРМУВАННЯ усвідомлення мовленнєвої дійсності, що є одним із аспектів мовленнєвої підготовки дітей до освітнього середовища школи (Л. Виготський, Л. Дейніченко, Л. Журова, Д. Ельконін, С. Карпова, Ф. Сохін та ін.), що можна назвати «лінгвістичним розвитком дитини». Зокрема, формування уявлень про слово (слова-назви предметів, слова-назви дій, слова-назви ознак предметів), речення, звуки (голосні, приголосні: тверді й м'які) мови тощо, виокремлення мовних засобів виразності й образності мовлення, сприяють засвоєнню дітьми рідної мови в ДНЗ і сприяють вирішенню проблеми їхньої підготовки до школи в аспекті мовленнєвого розвитку.

Елементами грамоти діти оволодівають змалку

Саме тому в підрозділі «**Мова рідна, слово рідне**» передбачено рубрику «**НАВЧАЄМОСЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГРАМОТИ**» в змісті освітньої діяльності з дітьми шостого (сьомого) років життя [6, с. 283—287]. Але це не означає, що *проблема оволодіння елементами грамоти* має турбувати лише вихователів та батьків старших дошкільників. Адже підготовка до успішного й усвідомленого опанування цією складною аналітико-синтетичною діяльністю починається змалку. Тому програмою передбачено таку підготовчу роботу в рубриці «**У СВІТІ ЗВУКІВ**» в межах усіх вікових груп, а саме:

- **з дітьми ТРЕТЬОГО року життя «Діти раннього віку»:** «...вправляння вміння слухати, сприймати, дихати (адже дитина не народжується з мовним диханням), вимовляти звуки мови, говорити, звуконаслідувати» [5, с. 60];
- **продовжується з дітьми ЧЕТВЕРТОГО року життя «Наші малята»:** «”договорювати” потрібні звуки (голосні й приголосні), розвивати мовне дихання, передавати інтонації запитання, повідомлення, здивування тощо» [5, с. 59];
- **у СЕРЕДНЬОМУ віці «Дослідники, чомусики»:** «...розвивати уміння правильно вимовляти звуки, дотримуватися норм літературної вимови звуків, розвивати фонематичний слух, впізнавати слова близького звучання, формувати уміння часткового звукового аналізу слів (виокремлення першого, а згодом — останнього звука в слові... Самостійний добір слів із заданим звуком на основі поданих предметних малюнків тощо)» [6, с. 115];
- **у СТАРШОМУ віці «Наша старша група»:** «...продовжувати розвивати фонематичний слух, удосконалювати звуковимову, учити правильно вживати наголос тощо» [6, с. 183];
- **на СЬОМОМУ році життя:** «...відпрацьовувати вміння регулювати темп мовлення, удосконалювати вимову всіх звуків, закріпити розуміння наголосу тощо» [6, с. 274].

Отже, рубрика «*Навчаємося елементів грамоти*» розкриває роботу з дітьми старшого дошкільного віку (6—7-й рік життя), а саме:

- робота над словом, реченням;

- розвиток фонематичного слуху та сприймання; формування початкових фонетичних уявлень про звуки рідної мови (голосні, приголосні м'які й тверді);
- практичне ознайомлення зі складотворною роллю голосних звуків; ознайомлення зі складом та наголосом слова;
- формування вміння будувати звукові та складові моделі слів та добирати склади і слова до поданих моделей;
- формування вміння робити звуко-буквений та усний аналіз слів, заохочувати до успіху в цій діяльності;
- формування вміння читати склади (відкриті й закриті), слова, речення на повному алфавіті в дітей сьомого року життя, або таких, які готові до цієї синтетичної діяльності;
- розвиток окоміру, дрібних м'язів пальців, п'ясті руки дитини тощо;
- розвиток уваги, пам'яті, мислення, мовлення, пізнавальної та мовленнєвої активності, уяви та ін.;
- виховання любові до людей та рідного краю, мовленнєвої культури, інтересу до рідної мови, друкованого слова, книги.

Серед форм навчання слід виокремити необхідність проведення різних видів занять (комплексних, тематичних мовленнєвих, інтегрованих та ін.). На заняттях потрібно застосовувати групові та підгрупові форми організації дітей зі здійсненням індивідуального підходу (за *А. Богуш*) відповідно до інтересів, можливостей кожної дитини, з активним залученням ігор, вправ, казок, віршів, загадок, прислів'їв та ін.

для ефективної роботи з дітьми

Упевнені, що ефективнішою буде робота з розвитку мовлення, навчання мови й виховання мовленнєвої культури за умови систематичної цілеспрямованої щоденної індивідуальної роботи дорослих (вихователів й батьків) з дитиною в умовах дошкільного закладу і сім'ї. Адже рівень мовленнєвого розвитку в дітей різний. Тому протягом дня бажано проводити й індивідуальні заняття з дітьми.

Пропонуємо широко використовувати методичні посібники, що їх розробили й апробували з дітьми провідні вітчизняні й зарубіжні науковці й практики. Але завжди варто пам'ятати: пропоновані конспекти занять — лише орієнтир, поштовх до спільної діяльності вихователя з дітьми.

ПОРАДИ

практичним працівникам і батькам щодо опанування дітьми елементів грамоти

1. Для забезпечення розвитку усвідомлення старшими дошкільниками мовлення, щоб на елементарному рівні розкрити перед ними будову мовлення, його форму, звуковий склад слова тощо, насамперед необхідно піклуватися про розвиток їхнього *сприймання і мислення*, які активно взаємодіють: сприймання готує мислення, а мислення, своєю чергою, позитивно впливає на розвиток і удосконалення сприймання.

2. Пам'ятати, що пізнання суті предмета або явища починається з прийому *порівняння* — виділення або узагальнення істотних ознак у потрібних предметах і явищах. К.Д. Ушинський наголошував на тому, що порівняння є основою всякого розуміння і всякого мислення.

3. Сприяти *формуванню здатності* дитини у своєму мовленні *формулювати власну думку, аналізувати, оцінювати* предмети навколишньої дійсності. Бо називаючи предмети, явища навколишньої дійсності, їхні властивості й якості, дитина вчиться самостійно знаходити різницю і спільні риси.

Наприклад: різницю між звуками (голосними й приголосними) мови, звуками і словами; словами і реченнями, звуками і літерами тощо. Засвоїти прийоми порівняння під час навчання елементів грамоти допомагають *спеціальні запитання*. Наприклад: «*Чим відрізняються ці слова одне від одного?*», «*Чи є різниця між звуками мови [м], [м']?*», «*Чи є різниця між складами у мовленому слові?*», «*Чи подібні ці літери?*».

4. Здійснювати унаочнення матеріалу, який бажано постійно доповнювати, змінювати, залучаючи до цього дітей; використовувати казки, ігри, ігрові вправи, які пропонувати в певній цілісності, системності і стимулювати дошкільнят до вияву індивідуально-творчих здібностей у словесній та інших продуктивних видах діяльності (дитячі розповіді та казки, малюнки, фішки-чоловічки у вигляді шапочок для пальчикового театру та ін.).

5. Слід зважати на *різні можливості засвоєння дітьми матеріалу*, бо в дітей старшого дошкільного віку, як правило, вже присутні всі види мислення. Простіші види мислення, які сформувалися раніше, продовжують удосконалюватися, складніші — лише починають формуватися. Тому деякі знання бажано давати спочатку так, щоб дитина змогла засвоїти їх на простішому рівні мислення.

Радимо починати роботу зі *спостережень* самої дитини (за вимовою того чи іншого звука, промовлянням слова чи речення), *активного називання* нею звуків, складів, слів, речень через *сприймання* яскравих предметів та їх зображень, усної народної творчості, творів художньої літератури, пізнавальних

казок про слова, звуки, склади та ін., використання ігор, вправ, у яких діти активно діють, а потім підводити дітей шляхом обговорення почутого, побаченого, відчутого до усвідомленого засвоєння матеріалу, здійснення самостійних міркувань, висновків.

Приміром, під час практичного ознайомлення дітей зі словом дати змогу послухати і сприйняти авторську казку «Про людей і слова», вірш Л. Полтави «Хто як говорить» з показом наочного матеріалу, запитати про почуте й побачене, запропонувати назвати деякі слова чи такі, що «заховалися» в картинках під час гри; додати слова, щоб було складно (калина — малина), і лише потім поступово підвести дошкільника до певних самостійних висновків.

Саме такий шлях дає змогу старшому дошкільнику активно залучатися до процесу *учіння* — одного з основних видів діяльності людини, спрямований на її саморозвиток через опанування способами предметних і пізнавальних дій, узагальнених за формою теоретичних знань як особливої форми соціальної активності особистості.

6. Залучати дошкільників до *пізнавальної активності*, здатності до *рефлексії* можна не лише цікавою наочністю, художнім словом та ретельно продуманими запитаннями педагога, а й *стимулюванням дітей до власних запитань*. Відповідно *формувати* в дітей вміння ставити власні запитання про необхідну інформацію, виділяючи невідоме від відомого і за допомогою гіпотез стосовно невідомого звертатися до засад власної дії і дій інших (однолітків і педагогів) зі спільного розв'язування навчальних задач, готовність дитини до зміни наявних способів дій, якщо вони не є достатньо ефективними, критичність до дій думок — чужих і власних, небажання приймати будь-що на віру, незалежність в оцінках і самооцінках, звичку шукати докази та ін.

Наведемо приклад такої роботи з дітьми під час занять із навчання елементів грамоти. Перш ніж розповісти казку «Зустріч Голосного з Приголосним»

запропонувати дітям уважно розглянути ілюстрацію до неї і поставити власні запитання. Наведемо приклади дитячих запитань: *«Чому чоловічок сумний?»* — запитала дівчинка Ліза. А діти далі загомоніли: *«Чому на руці у чоловічка немає пташки, як у Голосного?»*, *«А чому дах у будиночка зроблений з «Л»?»*, *«А чому в цього чоловічка ротик, як паличка?»* та ін. Потреба обов'язково давати відповіді на всі запитання дошкільнят після прослуханої ними казки зникла сама собою: казка з ілюстраціями дала таку можливість дітям. Але залишився інтерес до звуків мови і бажання пізнавати.

Отже, якщо вчити дітей самостійно мислити, шукати за фактами і явищами їх взаємозв'язки, швидко зникають ніби властиві дошкільнику *«безглузді»* запитання й висновки. Доцільним буде й прийом навмисної помилки: *«Я стверджую, що в цих словах перші звуки вимовляються однаково. Так чи не так?»*.

7. Поглиблюючи знання і приводячи їх у систему, слід удосконалюватись і підіймати на вищий рівень *способи використання знань, способи виконання різних пізнавальних задач*. Старші дошкільники мають уже орієнтуватися в логічних відношеннях частин і цілого.

Наприклад, діти засвоюють такий зміст відношень:

а) слово складається зі звуків, складів; склад слова складається зі звуків (звука, якщо це голосний звук); речення складається з різної кількості слів тощо;

б) ціле слово (речення) більше за його частину;

в) частина слова (речення) менше за ціле тощо.

Якщо подавати ці знання дітям у готовій словесній формі, то ніякого впливу на розвиток ці знання не матимуть. Діти механічно запам'ятають таку інформацію, до того поверхово і не усвідомлено, а значить, не зможуть ефективно використати ці знання в житті. Наприклад, під час звукового аналізу

слів запропонувати дітям самотійно обрати спосіб визначення кількості і порядку звуків у мовлених словах (за допомогою фішок чи усно) тощо.

8. Логічні відношення доцільно давати на простіших рівнях мислення. Наприклад, дітей слід спочатку навчити ділити реальні предмети на їх частини (цукерку, сливу, яблуко поділити і пригостити інших); пізніше в роботі над усвідомленням структури слова, речення вчити дітей ділити більш нейтральні предмети (смужку паперу, щоб викласти схему (модель) слова, речення). Поступово діти починають ділити предмети щодо уявлень і в результаті здійснення системи роботи засвоюють логіку відношень.

9. Звертати увагу на дитину як на людину зі своїми особливостями розвитку; як на індивідуальність: маленьку людину (хлопчика чи дівчинку) зі своїм незначним досвідом, звичками, інтересами, нахилами, яка по-своєму сприймає світ, бачить, чує, відчуває, говорить тощо.

Переконані, що спираючись на дані досліджень зарубіжних та вітчизняних учених (Р. Гура, В. Єремєєвої, Т. Хрізман, Г. Бендас, Т. Говорун, О. Кінінежді, О. Кононко, С. Ладивір, Л. Мухоморіної, А. Палія, Ю. Савченка та ін.), ми шукаємо нових підходів до виховання та навчання дітей різної статі (дівчаток, хлопчиків) в умовах сім'ї і дошкільного закладу. Це дуже важливо саме в дошкільному дитинстві, коли відбувається розвиток всіх психічних функцій, механізмів мовлення, мислення, формування уявлень про якості та властивості предметів, формування психологічної статі, статеве виховання.

10. Важливим засобом розвитку мовлення є *художня література*, яка збагачує й активізує словник, сприяє вихованню звукової культури мовлення, формує граматичну правильність мовлення, сприяє розвитку образного й зв'язного мовлення.

11. Підтримувати пізнавальний інтерес дитини до довкілля, книжки та ін.

**Аби діти не втратили пізнавального інтересу,
створюємо творчу атмосферу**

Що ж потрібно робити дорослим (батькам й педагогам), щоб у дітей не був загублений такий важливий пізнавальний інтерес?

Однією з таких умов є **СТВОРЕННЯ ТВОРЧОЇ АТМОСФЕРИ**, що *одухотворяє, збагачує* чуттєвий досвід, *збуджує* дитячу думку (стимулювання до власних запитань, міркувань, самоаналізу, висновків та ін.), *створює* умови та задоволення від спілкування, *є джерелом* бажань, настроїв і станів, *надихає* на творчість (створення власних ілюстрацій до книжок, складання оповідок та ін.), *формує* вміння долати труднощі, відчувати радість від праці («лікування» книжок тощо), *сприяє* особистісному зростанню дитини дошкільного віку.

Інтерес до читання виховується насамперед через розвиток пізнавальної й мовленнєвої активності дитини. В малюка має бути сформована потреба пізнавати природу, довкілля і себе в цьому світі, шукати відповіді на свої «чому» самостійно і з допомогою дорослого, спілкуватися зі світом — людьми, природою, мистецтвом, літературою.

Саме тому особливо ефективною у формуванні інтересу до читання є методика, орієнтована на **активне спілкування дорослого читача** (батька, матері, вихователя, вчителя) **з дитиною як активним слухачем й читачем-початківцем**.

Одна з прогалин попереднього видання програми те, що там бракувало тематичного підрозділу з художньої літератури. У підрозділі **«Мова рідна,**

слово рідне» попереднього видання містилася лише рубрика *«У нас у гостях книжка»*, якою передбачалося зміст безпосереднього ознайомлення із самою книгою в різних вікових групах.

Отже, високий потенціал художньої літератури в мовленнєвому, моральному, пізнавальному, естетичному розвитку дошкільника спонукав до виокремлення змісту і завдань ознайомлення з художньою літературою у тематичному підрозділі **«ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА»** для кожної вікової групи.

Набуття дошкільниками різних видів компетенцій через різноманітні види діяльності

Слід зазначити, що набуття дошкільниками різних видів компетенцій відбувається в різноманітних видах діяльності (ігровій, сенсорно-пізнавальній, навчально-ігровій, мовленнєвій, художньо-мовленнєвій та ін.). Видами художньо-мовленнєвої діяльності виступають:

- *літературно-мовленнєва* (сприймання, елементарний аналіз літературних творів, словесна творчість під впливом художніх вражень);
- *образотворчо-мовленнєва*;
- *театрально-мовленнєва* (відтворення засобами театрального мистецтва художніх образів, навіяних літературними творами, складання власних сценаріїв, сюжетів тощо);
- *музично-мовленнєва* (вербалізація музичних образів).

З огляду на останні наукові дослідження з проблем використання художніх творів у роботі з дошкільниками (М. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик, О. Монке та

ін.), змістом роботи з художньої літератури є формування художньо-мовленнєвої компетенції дошкільника. **Художньо-мовленнєва компетенція** охоплює чотири складові:

- **когнітивно-мовленнєву** — передбачає наявність знань про письменників, народний фольклор, знання змісту художніх творів, уміння відповідати на запитання, відтворювати зміст художнього твору в усному мовленні;
- **поетично-емоційну** — передбачає уміння виразного читання поетичних творів напам'ять;
- **оцінювально-етичну** — охоплює уміння аналізувати вчинки героїв художніх творів, давати їм оцінку, зіставляти з власною поведінкою, а отже, передбачає реалізацію виховного потенціалу художньої літератури як джерела формування етичних уявлень, позитивних моральних якостей та моральних почуттів у дитини;
- **театрально-ігрову** — передбачає уміння розгортати ігрову діяльність за змістом творів художньої літератури.

Завдання кожної складової художньо-мовленнєвої компетенції конкретизовано і чітко викладено в кожній віковій групі. Отже, твір не повинен читатися аби читатися заради твору — мета кожного заняття з художньої літератури має бути конкретизованою, **вихователь повинен ставити перед собою конкретне завдання і шукати шляхи розв'язання цієї задачі на занятті**.

Якщо вихователь передбачає в меті збагачення знань про життєвий шлях і творчість одного з письменників, то це має прозвучати на занятті в розповіді вихователя з обов'язковим використанням портрета письменника, демонстрацією книжок з його творами, пригадуванні дітьми змісту вже знайомих творів цього автора тощо. Якщо ж педагог ставить за мету

формування умінь розгортати ігрову діяльність за змістом твору, то мають бути створені умови для гри-драматизації з елементами костюмів і декорацій.

За умови, якщо заняття проводиться для формування уявлень про конкретну моральну якість — це має відобразитися в змісті через постановку таких запитань, які спонукали б дітей до виділення моральної якості, притаманної тому або іншому персонажу, виокремити разом з дітьми характерні риси цієї якості, розібратися, які наслідки спричинює така риса характеру.

Слід пам'ятати, що сприймання твору в дітей синкретичне — формування образу, усвідомлення змісту відбувається в поєднанні ілюстрації, тексту, місця читання і особистості самого читача (вихователя); тож педагог має добре орієнтуватися у методичному аспекті організації роботи з ознайомлення з художньою літературою. Адже якою б хорошою не була програма, її реалізація безпосередньо пов'язана з особистістю педагога і залежить від рівня його професійної компетентності.

Засобами *розвитку мовлення, навчання мови й виховання мовленнєвої культури* виступають також **довкілля, природа** як сенсорне підґрунтя для збагачення словника, необхідного для розвитку зв'язного мовлення (діалогічного та монологічного) й формування діамнологічної компетентності.

У програмі виокремлено підрозділ **«ДИТИНА У ДОВКІЛЛІ»**, де для кожної вікової групи представлено доопрацьований зміст ознайомлення дітей із соціальним та предметним довкіллям; висвітлено пізнавальні, розвивальні та виховні завдання.

Отже, про будь-яку справу можна сказати, що вона сама собою не буває ідеальною й прекрасною чи недосконалою й потворною. Якщо ж справа робиться професійно, з бажанням донести до читача основні положення щодо

гармонійного розвитку дитини, залученням позитивного досвіду роботи вихователя з дітьми, вона стає хорошою, але не ідеальною. Бо вдосконаленню справи немає меж.

Тому залучаємо Вас, шановні вихователі й батьки, до співробітництва за змістом програми навчання і виховання дітей від 2-х до 7-ми років «Дитина» й спільного удосконалення її. Зокрема, підрозділів «Мова рідна, слово рідне», «Художня література», «Дитина у довкіллі».

Використана література

1. *Богущ А. М.* Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний посібник / А. М. Богущ, Н. І. Луцан. — К.: Слово, 2008. — 256 с.
2. *Власова О. І.* Педагогічна психологія [Навч. посіб.] / О. І. Власова. — К.: Либідь, 2005. — С. 108.
3. *Леонтьев А. Н.* Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. — М.: Просвещение, 1975. — С. 193.
4. *Товкач І. Є., Пасічник А. В.* Художня література / Н. І. Богданець-Білоskalенко, І. Є. Товкач, А. В. Пасічник [та ін.] // Програма навчання і виховання від 2 до 7 років «Дитина» / Наук. кер. проекту О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і науки, мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — 3-тє вид., доопр. та доп. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. — С. 64—66; 121—123; 191—194; 290—296.

5. *Товкач І. Є., Пасічник А. В.* Мова рідна, слово рідне (ранній вік) / Н. І. Богданець-Білоskalенко, І. Є. Товкач, А. В. Пасічник // Програма навчання і виховання від 2 до 7 років «Дитина» / Наук. кер. проекту О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — 3-тє вид., доопр. та доп. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. — С. 59—64.

6. *Товкач І. Є., Пасічник А. В.* Мова рідна, слово рідне (групи дошкільного віку) / М. С. Вашуленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, О. Н. Хорошковська, І. І. Карабаєва, І. Є. Товкач, А. В. Пасічник // Програма навчання і виховання від 2 до 7 років «Дитина» / Наук. кер. проекту О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — 3-тє вид., доопр. та доп. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. — С. 114—121; 182—191; 272—290.

7. *Товкач І. Є., Пасічник А. В.* Дитина у довкіллі / Н. В. Кудикіна, С. А. Васильєва, В. В. Юрженко, І. Є. Товкач, А. В. Пасічник // Програма навчання і виховання від 2 до 7 років «Дитина» / Наук. кер. проекту О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — 3-

те вид., доопр. та доп. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. — С. 123—127; 194—199; 296—304.

8. *Організація* дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навчально-методичний посібник / За ред. Г. С. Тарасенко. — К.: Слово, 2010. — 320 с.

9. *Пасічник А.* Навчання переказу: формування монологічної компетентності / А. Пасічник // Дошкільне виховання. — 2008. — № 11. — С. 12—16.

10. *Пасічник А.* Мовленнєве заняття в системі сучасної дошкільної освіти / А. Пасічник // Вихователь-методист. — 2009. — № 2. — С. 53—58.

11. *Пасічник А. В.* Торкнутися струн дитячої душі / А. В. Пасічник // Дошкільне виховання. — 2012. — № 7. — С. 7—10.

12. *Товкач І.* Розвиток словесної творчості в процесі навчання дітей елементів грамоти / Актуальні проблеми психології. Т. IV. Вип. 5: Психологія розвитку дошкільника. Збірник наукових статей / За заг. ред. проф. С. Д. Максименка та канд. психолог. наук С. О. Ладивір. — Київ, 2008. — С. 167—177.

13. *Товкач І.* Усвідомлення старшими дошкільниками мовлення / І. Товкач // «Актуальні проблеми психології» у 12 т. / За ред. проф. С. Д. Максименка. — Т. 4. — Вип. 6. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. — С. 213—225.

11. *Товкач І.* Пізнавальний інтерес старшого дошкільника як один з вагомих мотиваційних тенденцій навчальної діяльності / І. Товкач // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 9. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. — Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. — С. 118—123.

14. *Товкач І.* Інтегрований вплив ігрової та мовленнєвої діяльності на формування особистості дитини дошкільного та молодшого шкільного віку / І. Товкач // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — К.: Срібна Хвиля, 2012. — Том IV. Психологія розвитку дошкільника. — Вип. 8. — С. 268—280.

15. *Товкач І.* Любов до книги плекаємо змалку / І. Товкач // Дошкільне виховання. — 2012. — № 11. — С. 12—14.